

Ahmed Cevad Paşa ve Askerî Tarih Yazımı

Ahmed Cevad Pasha and His Approach to Military History

<https://doi.org/10.52792/tws.1100913>

Bülent DURGUN

[Araştırma Makalesi](#)

¹ Doç. Dr.

ORCID: 0000-0002-5617-4267

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Bülent DURGUN

E-posta/E-mail:

b_durgun@hotmail.com

Geliş tarihi/Received:

09 Nisan 2022

Revizyon talebi/Revision

Requested:

09 Şubat 2022

Son revizyon /Last revision:

24 Nisan 2022

Kabul tarihi/Accepted:

29 Nisan 2022

Atıf/Citation:

Durgun, Bülent. "Ahmed Cevad Paşa Askerî Tarih Yazımı". *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 3, no. 1 (2022): 51-66.

Özet

Osmanlı Devleti'nde sadrazamlık görevinde de bulunmuş, okumayı-araştırmayı seven son derece münevver bir kişiliğe sahip olan Ahmed Cevad Paşa'nın (1850-1900) yayınları yayımlandığı andan itibaren geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Cevad Paşa'nın yazıları padişahlar tarafından da takdirle karşılanmış ve mesleki hayatına etki etmiştir. Kırım Harbi tecrübesi ve Girit valiliğini müteakip sadrazamlık görevinde bulunması Osmanlı Devleti'nin ve ordusunun içinde bulunduğu çöküşü gözlemlemesine imkân sağlamıştır. Elli yaşında, genç sayılabilecek bir yaşta vefat eden Ahmed Cevad Paşa hedeflediği yayınların hepsini tamamlayamamıştır; ancak ortaya koymuş olduğu eserler hem çeşitliği hem de niteliği açısından literatüre büyük katkılar sağlamıştır. Bu çalışmanın amacı; Osmanlı askerî tarihine yönelik yayınlarını politik-askeri değerlendirmeler ışığında geniş bir bakış açısı ile hazırlayan, modern anlamda Türk askerî tarihçilerinin ilk ve önemli yazarlarından birisi olan Ahmed Cevad Paşa'nın, en önemli ve bilinen eserlerinden birisi olan *Tarih-i Askerî-i Osmânî* isimli eseri incelenerek askerî tarih anlayışı ve yazımını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Cevad Paşa, Askerî Tarih, Yeniçeri, Kırım Harbi, Sadrazam

Abstract

The publications of Ahmed Cevad Pasha, who also served as the Grand Vizier in the Ottoman Empire and had an extremely enlightened personality who loved to read and research, reached a widespread readership starting from his own period. The writings of Cevad Pasha were also appreciated by the Sultans and influenced his professional life. His experience in the Crimean War and his position as the Grand Vizier after the Governorship of Crete enabled him to observe the collapse of the Ottoman Empire and its army. Ahmed Cevad Pasha, who died at the age of 50, at a young age, could not complete all the publications he targeted, but the works he produced made great contributions to the literature in terms of both variety and quality. The aim of this study is to examine the understanding and writing of military history of Ahmed Cevad Pasha, who prepared his publications on Ottoman military history with a broad perspective in the light of political-military evaluations, by examining one of the prominent and significant works of the work writer namely *Tarih-i Askerî-i Osmânî*.

Key Words: Ahmed Cevad Pasha, Military History, Janissaries, Crimean War, Grand Vizier

Askerler hep son savaşa göre hazırlanırlar.

Anonim

Sivil veya askeri tarihin gerçek faydası, insanları bir sonraki için daha zeki kılmak değil, her zaman daha akıllı yapmaktır.

Jacob Burckhardt

GİRİŞ

XIX. yüzyıl milliyetçilik, teknoloji ve demokrasi anlayışının geliştiği bu kapsamda savaşın kralların oyunu olmaktan çıkarak toplumun tamamını ilgilendiren ve toplumun gözü önünde cereyan ettiği, değişimin ve gelişimin artık kurumsallaştığı, toplum için ölüm ve kalım meselesi haline gelmeye başladığı bir dönemdir.

XIX. yüzyıl ikinci yarısında yaşayan, önemli ve başarılı bir asker, diplomat ve devlet adamı olan sadrazamlık görevi dahil olmak üzere Osmanlı Devleti'nin kaderine etki edebilecek kritik görevlerde bulunan Ahmed Cevad Paşa hem askerî kültüre hem de ülkenin sosyo-ekonomik yapısına vakıf olarak bilgilerini araştırmacılara, okuyuculara ve topluma aktarmak üzere çeşitli yazılar kaleme almıştır. Sahip olduğu bu bilgi birikimini dünyanın ve özellikle Avrupa'nın gelişmeleriyle karşılaştırabilecek yabancı dil bilgisine de sahip olması kendisini akranlarından ayıran bir nitelik olarak ön plana çıkmaktadır. İçinde bulunduğu dönemin koşullarını fiilen yaşayan ve sorumluluğunu hisseden Ahmed Cevad Paşa “*Her nesil kendi tarihini yazar*” sözüne uygun olarak XX. yüzyıl öncesi Osmanlı Askerî Tarihini inceleyenler için önemli bir yazar olarak karşımıza çıkmaktadır.¹

Bu çalışmanın amacı Ahmed Cevad Paşa'nın askerî tarih yazımındaki yöntem ve yaklaşımını incelemektir. Bu maksatla Ahmed Cevad Paşa'nın Hayatı ve Eserleri ile Askerî Tarihçiliği başlıklarında iki bölümde ele alınan çalışmada, kendisinin eserlerinden, daha önce Ahmed Cevad Paşa hakkında yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır. Ahmed Cevad Paşa'nın askerî tarih yazımının değerlendirilebilmesi amacıyla askerî tarih yazımı ile ilgili yerli ve yabancı literatür de taranarak yorum yapılmaya çalışılmıştır.

BİYOGRAFİSİ VE ESERLERİ

Şûra-yı Askerî üyesi Afyonkarahisarlı Kabağağaçlızâde Mustafa Âsım Bey'in oğlu olan Ahmed Cevad Paşa 1850 yılında Şam'da dünyaya gelmiştir.² Annesi Zehra Hanım, Suriye'nin hatırı

¹ Thomas E. Gness, “A Perspective on Military History”, *A Guide to the Study and Use of Military History*, Ed. John E. Jessup, Jr. & Robert W. Coakley, (Washington D.C.: Center of Military History United States Army, 1988), 25-40; Maurice Matloff, “The Nature of History”, *A Guide to the Study and Use of Military History*, s. 3-24; Jeffrey J. Clarke, “World Military History, 1786-1945”, *A Guide to the Study and Use of Military History*, 117-150; Oğuz Turan, Güney Belendir, *Harp Tarihi Ders Notları Birinci Kitap*, (Ankara: Harp Okulu Basımevi, 1983).

² Franz Babinger; *Osmanlı Tarih Yazınları ve Eserleri*, Çev. Coşkun Üçok, (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1982), 415-416; Doğum tarihi ile ilgili değişik ifadeler yer almaktadır. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi VIII. Cilt (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907))*, 3. Baskı, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 297'de doğum tarihini 5 Eylül 1891 olarak ifade etmektedir.; Abdülkadir Özcan, “Cevad Paşa”, (İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi VII*, 1993), 430'da doğum tarihi olarak 1851 yılını vermektedir.; doğum tarihi 1891 olarak Cavid Baysun, “Djâwad Paşa, Aḥmad”, *The Encyclopaedia of Islam II*, E.J. Brill, Leiden, 1991, 489'da da zikredilmiştir. Ayrıca bkz. Bursalı Mehmed Tâhir; *Osmanlı Müellifleri*, 3. Cilt, (İstanbul: Meral Yayınevi, 1975), 42 ve Mehmet Mercan; *Sadrazam Ahmed Cevad Paşa*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), 1; “Asım Mustafa Bey, Dar-ı Şura-yı Askerî azası ve Miralay olup Cemzilyelahir 1279'da vefat eylemiştir. Oğlu Cevat Paşa'dır.”, Mehmet Süreyya, *Sicil-i Osmanî I*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 327; “Cevad Paşa Konyalı Miralay Mustafa Asım Beyin oğludur. Erkânı Harbiye'den çıkarak miralay, Çetine Elçisi, sonra mirliva, azilden sonra ferik olmuş ve Girit Vali

sayılır ailelerinden Hattat-zâde Hüseyin Bey'in kızıdır. Ahmed Cevad, babası Mustafa Asım Bey'in Bursa Mekteb-i İdâdîsi Müdürlüğü sırasında ilköğrenimine Bursa'da başlamış³ ve İstanbul'da devam ettirmiştir.⁴ Ahmed Cevad henüz 5 yaşındayken Mekteb-i İbtidai'de Kur-ân-ı Kerim'i hatim etmiş ve altı yaşında iken Mekteb-i İdadi'nin ihtiyat sınıfına dâhil olmuştur. Babaları vefat ettiğinde ablası Sare 13, Ahmed Cevad 12 ve kardeşi Mehmet Şakir 7 yaşlarındadır. Bu acı hadiseden, üç gün sonra da annelerini kaybetmişlerdir.⁵ Ahmed Cevad ve kardeşleri daha sonra şeyhülislam olan Rumeli Kazaskeri ve aile dostları Âtîf-zâde Hüsamettin Efendi'nin himayelerine alınmışlardır.⁶

Askerî İdâdîyi tamamlamayı müteakip 1863/1864 yılında Mekteb-i Harbiye'ye girmiş ve 19 yaşında 29 Kasım 1869 tarihinde Erkân-ı Harb Mülâzımı olarak mezun olmuştur. Daha sonra Mekteb-i Erkân-ı Harbiye sınıfına girmiştir. Erkan-ı Harbiye Mektebindeki eğitimini de birincilikle tamamlayarak 17 Ocak 1871 günü kurmay yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur.⁷ İyi bir eğitim alan Ahmed Cevad Erkân-ı Harb yüzbaşısı olarak paşalığa aday olmuştur. Onun almış olduğu eğitimi, ileride devlet idaresinde alacağı görevlerde etkili olmuştur.⁸ Ahmed Cevad, Erkân-ı Harb yüzbaşılığına terfi ettirildikten sonra Sultan Abdülaziz'in Yâver-i Harb-i Şehriyârîliğine getirilmiştir.⁹ Kısa zaman içinde 29 Haziran 1871'de kolağalık rütbesine terfi ettirilmiştir.¹⁰ Sarayda bulunduğu sıralarda sürekli okuyarak bilgisini arttırmış ve bu süreçte hazırladığı "El-Ma'lûmâtü'l-Kâfiye fi Ahvâl-il-Memâlik-il-Osmâniye" adlı eserini, Sultan Abdülaziz'e sunmuştur. Bu çalışmasından dolayı Sultan Abdülaziz tarafından binbaşı rütbesine terfi ettirilmiştir.¹¹ Ahmed Cevad Bey, 1871-1874 yılları arasında Yaver-i Harb-i Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'de hizmetine devam etmiştir.

Şam'da bulunan Beşinci Ordu Erkân-ı Harbiye'sine atanıncaya kadar geçen süre zarfında Harbiye Mektebi'nde matematik öğretmenliği görevinde bulunmuştur. Beşinci Ordu Kurmay Başkanlığı'nda görevli bulunduğu sırada Cebel-i Dürüz'de kışla inşası ile vazifelendirilmiştir. Ahmed Cevad Bey, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin başlamasıyla Tuna Cephesi'ne tayin oluncaya kadar Beşinci Ordu'daki görevine devam etmiştir.¹²

Ahmed Cevad Bey 93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'ne katılmak üzere talepte bulunmasıyla, Tuna Cephesinde Aziz Paşa Fırkası Erkân-ı Harbiye riyasetine ataması yapılmıştır.¹³ Aynı zamanda Mekteb-i Harbiye'de öğrenci olan kardeşi Mehmed Şakir de Aziz

Vekili olarak 1309 başlarında (1891 ortaları) vezirlik verilmiş ve sene sonunda sadrazam olup 1312 sonlarında (1895 başları) ayrılmıştır." Mehmet Süreyya, *Sicil-i Osmanî VI*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 1757.

³ Özcan, 430.

⁴ Ahmet Hilmi Çoban, *Ahmed Cevad Paşa'nın Tarih-i Askerî-i Osmânî (Kitâb-ı Râbi) Adlı Eserinin Transkripsiyonlu Metni*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2009), 8.

⁵ Yaşlarla ilgili değerlendirmeler için ayrıca bkz. Mercan; 5; 11 yaşında öksüz ve yetim kaldığı ile ilgili bkz. Ahmed Cevad Paşa, *Tarih-i Askerî-i Osmânî I*, Hazırlayanlar: Fatih Akyüz, Fatih Tetik, (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2021), 31; Özcan, 430.

⁶ Özcan, 430.

⁷ *Tarih-i Askerî-i Osmânî I*, 31; Mercan, 5-6.

⁸ *A.g.t.*, 6.

⁹ Özcan, 430.

¹⁰ M. Tayyib Gökbilgin, "Cevad Paşa", *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi III*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977, 111; Bu rütbe Osmanlı ordusunda yüzbaşı ile binbaşı arasında bir rütbe olup Asâkir-i Mansure-i Muhammediye'de kullanılmıştır. Bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt. II. (İstanbul 1993), 288.

¹¹ Mustafa Emre Şeker, *Ahmed Cevad Paşa'nın Tarih-i Askerî-i Osmânî İsimli Yazma Eserinin İşığında Nizâm-ı Cedîd Dönemi ve Askerî Reformlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2019), 8.

¹² İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, Cilt. III., (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982), 1474.

¹³ *Tarih-i Askerî-i Osmânî I*, 32.

Paşa'nın yaveri olarak refakatinde görevlendirilmiştir.¹⁴ Ahmed Cevad Bey, Aziz Paşa'nın 26 Temmuz 1877'de Eserçe Muharebesinde şehit olması üzerine on dört bin kişilik fırka komutanlığına vekâlet etmiştir. Aziz Paşa'nın yerine Necib Paşa'nın görevlendirilmesi üzerine Ahmed Cevad Bey 19 Kasım 1877'de Necib Paşa fırkasının kurmay başkanlığına getirilmiştir. Eserçe Muharebesinde göstermiş olduğu başarıdan dolayı kaymakamlığa terfi ettirilirken, dördüncü rütbeden de Mecîdî Nişanı ile taltif edilmiştir.¹⁵

Ahmed Cevad Bey, 5 Eylül 1877'de Kastelova ve Ablanova muharebelerindeki başarılarından dolayı dördüncü Osmanî Nişanı ile taltif edilirken; 4 Aralık 1877'deki Elena (La Elte) muharebesindeki yararlılıkları dolayısıyla 17 Şubat 1878'de miralaylığa nasb ettirilmiştir.¹⁶ Elena muharebesinde ele geçirilen silah, top ve mühimmatı esirlerle birlikte İstanbul'a götürmekle görevlendirilmiştir. Mükâfat olarak Üçüncü Rütbeden Mecîdî Nişanı ile ödüllendirilmiştir.¹⁷

İstanbul'a dönmesini müteakip Rami ve Davutpaşa'da istihkâmlar yaptıran¹⁸ Cevad Bey, 1880 yılında Erkân-ı Harbiye Dairesi Altıncı Muhâberât-ı Umûmiye şubesinde göreve başlamıştır.¹⁹ O dönemde Cerîde-i Askeriye ismiyle yayımlanan resmi ordu gazetesinin yazı işleri müdürlüğünü yapmıştır. Ayrıca bu dergide kendi kaleme aldığı yazıları da yayımlanmıştır.²⁰ Buna ek olarak Ekim 1879 tarihinden itibaren on beş günde bir çıkarılan "Yadigâr" isimli bir dergiyi yayımlamaya başlamıştır. Bu dergide yayımlanan yazıların konu başlıkları; tarih, fen, ahlak, sanayi ve coğrafya gibi farklı alanları kapsamaktadır. Ahmed Cevad Bey, bu görevlere ilâveten 1881 yılında da Şûrâ-yı Devlet Nâfia Komisyonu Azalığına getirilmiştir.²¹

Yazı işleri müdürlüğü görevine ilâveten, 1881 yılında 93 Harbi sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması uyarınca Osmanlı Devleti ile Yunanistan, Rusya ve Sırbistan arasındaki sınır hatlarını belirlemek amacıyla oluşturulan komisyonlarda görev almıştır. Hudut tespitindeki başarılı çalışmalarından dolayı 17 Şubat 1882'de Ahmed Cevad Bey'e üçüncü rütbeden Osmânî Nişanı, Rusya devleti tarafından da ikinci rütbeden Saint-An Nişanı verilmiştir.²²

93 Harbi neticesinde Berlin Antlaşması ile birlikte bağımsızlığını elde eden Karadağ'ın merkezi Çetine'ye 19 Şubat 1884 yılında elçi olarak tayin edilmiştir.²³ II. Abdülhamid, Ahmed Cevad Bey'i Çetine'ye elçi olarak tayin ettikten sonra, Çit Köşkü'nde huzuruna kabul edip, Ahmed Cevad Paşaya şu nasihatte bulunmuştur; "Sizi mühim bir me'mûriyete ta'yîn ediyorum, Karadağ Prensi İstanbul'a geldi, sadakat arz etti. Onun Devlet-i Aliyye'ye sadık kalmasını arzu ediyorum. Prens, Rusya ve Avusturya'nın menfa'atlerine âlet olmayıp Devlet-i Aliyye'ye sadık kalması için sarf-ı mesâ'i idiniz. Bâbîâlce müşkilâta tesâdüf iderseniz tesviyesini va'ad iderim. Karadağlılarla

¹⁴ Mercan, 8.

¹⁵ İnal; s. 1474-1475; *Târîh-i Askerî-i Osmânî I*, 32; Mercan, 8.

¹⁶ Özcan, 430; *Târîh-i Askerî-i Osmânî I*, 32; Mercan, 9.

¹⁷ *Târîh-i Askerî-i Osmânî I*, 32.

¹⁸ Özcan, 430.

¹⁹ İnal, 1475.

²⁰ Şeker, 8; Çoban, 6.

²¹ *A.g.t.*, 6.

²² Mercan, 15.

²³ Nur Budak, *Ahmed Cevad Paşa'nın Târîh-i Askerî-i Osmânî (Kitâb-ı Evvel) Adlı Kitabının Transkripsiyonlu Metni*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, 2016), 6.

Goussineliler²⁴ beyninde zuhûr etmiş olan münâza'anın adem-i tekerrürüne dikkat idüp beyhûde birçok asâkir-i şâhânenin orada işgaline sebebiyet verdirmeyin."²⁵ Çetine elçiliği görevine atamasının ardından 26 Mart 1884 tarihinde mirliva rütbesine terfi etmiştir.²⁶

Osmanlı Devleti, 2 Kasım 1885 tarihli Meclis-i Vükelâ kararı ile Çetine elçisi Ahmed Cevad Paşa'yı, Karadağ sınırının belirlenmesi maksadıyla Mustafa Asım Paşa'nın yerine birinci komiser olarak tayin etmiştir.²⁷ Cevad Paşa, Karadağ'da elçiliği esnasında orada yaşayan Müslümanların sorunlarıyla yakından ilgilenmiş ve onlara işlerinde yardımcı olmuştur. Elçiliğe tayin edilmesinden kısa bir süre sonra Karadağ Prensi Nikola'nın davetine icabet ederek, ülke içinde yirmi sekiz gün süren bir seyahat yapmıştır. Bu seyahatin sonunda *Seyahatnâme* adlı eserini kaleme almıştır.²⁸ Sefareti esnasında Karadağ Hükümeti tarafından Altın Şecaat Madalyası takdim edilmiştir.²⁹ Mide rahatsızlığı bulunan Cevad Paşa, iki ay müddetle tedavi için Viyana'ya gitmek üzere izin talebinde bulunca 31 Temmuz 1888'de başka bir memuriyetle görevlendirilmek üzere İstanbul'a çağırılmış ve yerine Mirliva Hüsnü Paşa tayin edilmiştir.³⁰ Gökbilgin, Cevad Paşa'nın Viyana'ya gitme talebinin İstanbul'da şüphe uyandırmış olabileceği ve bu nedenle İstanbul'a çağırılmış olabileceğini değerlendirmektedir.³¹

Cevad Paşa, Çetine'den İstanbul'a döndükten sonra 2 Eylül 1888'de, sadarete tayin edilinceye kadar diğer görevleriyle birlikte yürüteceği Teftiş-i Askerî Komisyonu azalığına görevlendirilerek Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesine tayin edilmiştir.³²

Cevad Paşa, Yunan Kralı I. Georgios'un tahta çıkışının yirmi beşinci yıldönümü kutlamaları çerçevesinde Atina'da yapılan törenlere katılmak üzere 24 Ekim 1888'de fevkalade elçilikle görevlendirilmiştir. Cevad Paşa, 30 Ekim 1888'de "Nâme-i Hûmâyûn"u Yunan Kralı'na takdim ederek Osmanlı devletinin Yunanistan ile ilişkilerini iyileştirme niyetinde olduğunu belirtmiştir. Ahmed Cevad Paşa, görevi süresince törenler ve davetlere katılmış ayrıca Yunanistan'ın askeri okulları ve kışlalarında da incelemelerde bulunmuştur. 10 Kasım 1888'de Pire'den İstanbul'a hareket eden Ahmed Cevad Paşa, böylece tayin edildiği elçilik görevini başarı ile tamamlamış ve Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki dostane ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuştur. 22 Mayıs 1889 tarihinde, Yunan Devleti tarafından hizmetlerinden dolayı Mirliva Cevad Paşa'ya birinci rütbeden Sürur Nişanı, Padişah II. Abdülhamid tarafından ise birinci rütbeden Mecîdî Nişanı tevdi edilmiştir.³³

Ahmed Cevad Paşa 29 Temmuz 1889'da Ferik rütbesine yükseltilmiş ve aynı tarihlerde Girit'e tayin edilmiştir.³⁴ Ahmed Cevad Paşa, Girit'e hareketinden bir hafta sonra 4 Ağustos 1889'da

²⁴ Kâmusü'l-A'lâm'a göre Arnavutluk'ta Karadağ hududu yakınlarında Kosova vilayetinin İpek sancağında İpek'in 30 kilometre güneybatısı, Yakova'nın 48 kilometre kuzeybatısı ve İşkodra'nın 65 kilometre kuzeydoğusunda yer alan kaza merkezi.

²⁵ Sultan II. Abdülhâmid Han, *Devlet ve Memleket Görüşlerim*, Haz. A. Alâeddin Çetin ve Ramazan Yıldız, (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 1976, 145.)

²⁶ Mercan, 15.

²⁷ *A.g.t.*, 21-22.

²⁸ Çoban, 8; Budak, 6.

²⁹ Mercan, 26.

³⁰ *A.g.t.*, 16-17.

³¹ Gökbilgin, 111

³² İnal, 1476; Mercan, 33.

³³ İnal, 1476; Mercan, 34-37.

³⁴ Özcan, 430; Budak, 6.

Girit Erkân-ı Harbiye Riyâseti'ne tayin edilmiştir.³⁵ Ahmed Cevad Paşa, Girit adasında bir keşif gezisi yapmıştır. Yaptığı gezi sonucunda bir layiha hazırlayarak II. Abdülhamid'e takdim etmiştir. Layihada, Girit adasının coğrafi konumu, adada çıkan isyanların sebepleri ve aynı zamanda adanın Osmanlı Devleti açısından taşıdığı ehemmiyeti konularını işlemiş ve bu problemlerin çözümü için önerilerde bulunmuştur.³⁶ Ahmed Şakir Paşa'nın İstanbul'a çağrılması üzerine, Ahmed Cevad Paşa, 29 Haziran 1890 tarihinde Girit Vali Vekili ve Fevkalade Kumandanı tayin edilmiştir.³⁷

Ahmed Cevad Paşa, Girit Adası'nda Müslüman ve Hristiyan ahali arasında bir anlaşma, uyum ve ahenk tesis etmiş, aldığı ilave tedbirlerle adada huzur ve asayişî hâkim kılmıştır. Ahmed Cevad Paşa'ya Girit Adası'nda yapmış olduğu başarılı hizmetlerinden dolayı 13 Aralık 1890 tarihinde Girit Altın Madalyası tevdi edilmiştir. Ahmed Cevad Paşa'ya Girit Adası'nda memuriyete başladığı tarihten itibaren yaptığı başarılı hizmetlerden dolayı 5 Şubat 1891 tarihinde Müşirlik Rütbesi tevcih edilmiştir. Girit'teki çalışmalarıyla II. Abdülhamid'i çok memnun eden Ahmed Cevad Paşa, 4 Eylül 1891 tarihinde sadrazamlığa tayin edilmiştir. Böylece bir sene üç gün süren Girit Vali Vekilliği ve Fevkalade Kumandanlığı sona ermiştir.³⁸

Ahmed Cevad Paşa, 6 Eylül 1891'de İstanbul'a gelerek sadrazamlık görevine başlamıştır.³⁹ Ahmed Cevad Paşa, sadrazamlığı döneminde sadrazamlıktaki görevlerine ek olarak kültürel faaliyetlerde de bulunmuştur. Hazine-i Evrak binalarını tamir ettirerek tasnif çalışmalarını bir düzene koymuş ve Bâbîâlî'deki memurların kitap okuyup bilgi sahibi olmaları için Bâbîâlî (Cevad Paşa) kütüphanesini inşa ettirmiştir. Ahmed Cevad Paşa eğitime ve kültüre büyük önem veren devlet adalarımızdan biridir. Cevad Paşa Kütüphanesi Padişah tarafından hediye edilen tuğranın da konulmasıyla 11 Şubat 1895'te hizmete açılmıştır.⁴⁰ Ahmed Cevad Paşa'ya iradelerin muameleatında yaptığı bir değişiklikten dolayı 4 Ocak 1892'de Yâver-i Ekremlik unvanı tevcih edilmiş ve bu unvanı sadaret imzasına ilâve olarak kullanmasına da izin verilmiştir.⁴¹ Ahmed Cevad Paşa, bu unvanı, sadrazamlıktan azlinden sonra, Girit Kumandanı ve 5'inci Ordu Müşir'i iken de kullanmıştır.⁴²

Cevad Paşa'nın, sadrazamlığı sürecindeki en önemli konu Ermeni meselesi ve bu meselenin yol açtığı problemler olmuştur. Önce Merzifon, Yozgat ve Tokat'ta dış güçlerin kışkırtmaları nedeniyle ayaklanan Ermeniler daha sonra Sason Vakası'nı ortaya çıkarmışlardır.⁴³ Bu isyanlar Osmanlı devletini gerek içeride gerekse dışarıda büyük bir sıkıntıya sokmuştur. Olaylar sırasında ve sonrasında Avrupa basınında yanlış ve kasıtlı haberler çıkması üzerine II. Abdülhamid hem baskı ve dedikoduyu önlemek hem de olayları yerinde incelemek için bir tahkik komisyonu kurmuştur. Komisyon heyetine İngiltere, Fransa ve Rusya birer temsilci göndermiştir. Tahkik komisyonunu adil ve tarafsız bir şekilde olayları değerlendirerek sonucunu hükümete bildirmekle yükümlüydü.

³⁵ Gökbilgin, 111-112.

³⁶ Mercan, s. 38-50; Çoban, s. 9; Ali Karaca, *Anadolu İslahatı ve Ahmed Şakir Paşa, (1833-1899)*, Eren Yayınları, İstanbul, 1993, 26-27.

³⁷ İnal, s.1477; Mercan, 51.

³⁸ Karal, s. 297; Gökbilgin, 112; Babinger, 415; Mercan, 51; Çoban, 9.

³⁹ İnal, 1479; Çoban, 9.

⁴⁰ Özcan, 430; Mercan, 59-63.

⁴¹ Budak, 7

⁴² Mercan, s. 63-65.

⁴³ Mehmet Zeki Pakalın, *Sicilli-i Osmanî Zeyli, Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi*, Cilt. V. Ankara, 1948, 101; Özcan, 430;

Tahkikat komisyonu yaptığı incelemeler sonunda, vakalara ve karışıklığa Ermenilerin neden olduğu anlaşılmıştır.⁴⁴ Tahkik Komisyonu, çalışmalarını sürdürürken 11 Mayıs 1895 tarihinde İngiltere, Fransa ve Rusya Ermenilerin buldukları vilayetlerde ıslahat yapılması hususunda Osmanlı Devleti'ne bir nota ve ıslahat projesi vermiştir. Hükümet, büyük devletlerin (*düvel-i muazzama*)⁴⁵ taleplerini Padişah'ın hükümdarlık haklarına aykırı olduğu gerekçesiyle 3 Haziran 1895'te üstü kapalı bir şekilde reddetmiştir. Muhtıra ve ıslahat projesine Bâbü'lî'nin 3 Haziran 1895 tarihinde vermiş olduğu cevap, İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından yeterli bulunmamış ve 9 Haziran 1895'te verdikleri bir ultimatomla, tekliflerine daha açık bir cevap verilmesini talep ederek Cidde'den karaya asker çıkaracakları tehdidinde bulunmuşlardır. II. Abdülhamid, Ermeni meselesinin bu hale gelmesinden Ahmed Cevad Paşa'yı sorumlu tutmuştur. Ahmed Cevad Paşa, bu süreç içerisinde padişah tarafından verilen emirler doğrultusunda hareket etmekten başka bir şey yapamadığını dile getiren bir layihayı saraya sunarak yetkilerinin genişletilmesi talebinde bulunması üzerine,⁴⁶ 9 Haziran 1895 tarihinde sadrazamlıktan azledilmiş ve yerine Mehmed Said Paşa getirilmiştir.⁴⁷

Cevad Paşa, üç yıl dokuz ay dört gün süren sadrazamlığının sona ermesini müteakip iki yıl kadar Nişantaşı'ndaki konağında gözetim altında kalmıştır.⁴⁸ Anadolu'da Ermeni isyanlarının çıktığı sıralarda, Girit'teki Hıristiyanların ayaklanması ile 1 Temmuz 1897'de tekerrür eden Girit meselesini halletmek üzere Girit Fırka-i Askeriye Komutanlığına atanarak memuriyete dönmüştür.⁴⁹ Cevad Paşa'nın Girit'e gelmesi Müslüman ahaliye cesaret vermiş ve sevinç gösterileri yapmalarına sebep olmuştur. Adada asayişin sağlanması konusunda çalışmalarda bulunmuş, huzur ve güven ile devlet otoritesini yeniden güçlendirmek istemiştir. Adada görev yapan askerlerin eksikleri tamamlanarak daha iyi görev yapmaları için tedbirler alınmıştır.⁵⁰

Girit Fırka-i Askeriye Komutanlığı sırasında Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Suriye Vilayetini ziyareti edeceği haberi alınmış ve onun mihmandarlığıyla görevlendirilmiştir. Cevad Paşa Girit Kumandanlığı vazifesine Şakir Paşa'yı vekil bırakarak 10 Ekim 1898'de Alman İmparatoru II. Wilhelm'i Beyrut'ta karşılamak için Hanya'dan Beyrut'a gitmek üzere hareket etmiştir. Cevad Paşa Beyrut'a ulaştığında II. Wilhelm'in Suriye seyahatinde ziyaret edeceği noktaları denetleyerek İmparatorun seyahatinin kusursuz bir şekilde geçmesini mümkün kılmıştır. Ahmed Cevad Paşa mihmandarlık görevini eksiksiz olarak başarılı bir şekilde yerine getirmiş, almış olduğu tedbirler sayesinde Alman İmparatoru II. Wilhelm'in seyahati başarı ile tamamlanmıştır. Cevad Paşa, 20 Kasım 1898'de Şam'da bulunan 5'inci Ordu Müşirliği'ne getirilmiştir.⁵¹

Ahmed Cevad Paşa, 5'inci Ordu Müşirliği sırasında öncelikle ordunun mali sıkıntısını çözmeye çalışmış ve müteaddit girişimlerde bulunmuştur. Asayiş ve düzenin sağlanmasına çalışmıştır. 20 Kasım 1898'de başlayan 5'inci Ordu Müşirliği 13 Temmuz 1900 tarihinde sona

⁴⁴ Şeker, 9.

⁴⁵ Tüccarzade İbrahim Hilmi, *Balkan Harbinde Neden Münbezim Olduk*, (İstanbul: Kütüphane-i İslam ve Askeri, 1329), 9-13.

⁴⁶ "Abdülhamit II . . : "Cevat Paşa'nın maksadı, kendi kararlarını kabule saltanat makamını mecbur etmek ve bu suretle bu kükümü elimden almak olduğunu anladım" diyerek onu sadrazamlıktan azletti. Cevat Paşa, bundan sonra Girit Komutanlığına tayin edildi.", Karal, 298; Özcan, 430; Şeker, 9.

⁴⁷ Mercan, 82-94; Çoban, 11.

⁴⁸ Mercan, 94; Çoban, 11.

⁴⁹ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 3. Cilt, Meral Yayınevi, İstanbul, 1975, s. 42.

⁵⁰ İnal, 1503-1504; Çoban, 11.

⁵¹ Gökbilgin, 112; Mercan, 100-107.

ermiştir. Cevad Paşa'ya 5'inci Ordu Müşirliği esnasında Alman İmparatoru II. Wilhelm tarafından Agl Roj nişanı hediye edilmiş ve nişan posta ile Şam'a 29 Ocak 1900 tarihinde ulaştırılmıştır.⁵²

1900 yılı Nisan ayında yakalanmış olduğu tüberküloz hastalığının ağırlaşması üzerine hava değişimi için 8 Haziran 1900'de Şam ile Beyrut arasında bulunan Ayn Sufer'e gitmiştir.⁵³ 29 Mayıs 1900 tarihinden itibaren İstanbul'a gitmek için Padişah'tan izin istemiş ve 1 Temmuz 1900 tarihinde Padişah II. Abdülhamid, Cevad Paşa'nın İstanbul'a dönmesine izin vermiştir. 5'inci Ordu Müşirliği görevinden istifa edip, İstanbul'a dönmüş ve 9 Ağustos 1900 günü dönüşünden bir buçuk ay sonra Nişantaşı'ndaki konağında vefat etmiştir.

Ahmed Cevad Paşa'nın cenazesi 10 Ağustos 1900 Cuma günü saat 6:30 sıralarında Nişantaşı'ndaki konağından dualarla alınarak Maçka yolundan Dolmabahçe rıhtımına getirilmiştir. Dolmabahçe rıhtımından Tersane-i Amire'den tahsis olunan bir istimbotla Unkapanı'na getirilerek, Vefa, Şehzade Camii ve Saraçhane yolu ile Fatih Camii'ne götürülmüştür.⁵⁴ Cenazesi Fatih'teki Emîr Buhârî Zâviyesi karşısında yer alan anne ve babasının mezarlarının yanındaki kabristana defnedilmiştir.⁵⁵ Ahmed Cevad Paşa'nın türbesi mimar Kemalettin tarafından 1901 yılında yapılmıştır. Türbede yer alan sandukalardan biri Ahmed Cevad Paşa'ya, diğeri ise, kardeşi Sare Hanıma aittir.⁵⁶

Osmanlı Devleti'nin son dönem sadrazamlarından Ahmed Cevad Paşa, kendisini son derece iyi geliştirmiş, yetenekli bir asker olduğu kadar aynı zamanda başarılı bir diplomat ve devlet adamıdır. Araştırmacı yönü oldukça gelişmiş, çalışmayı seven, bilgi birikimi yüksek, nazik, son derece güler yüzlü ve samimi bir kişiliğe sahiptir. Askeri bilgisi yüksek; temiz, ahlaklı ve namuslu bir kumandandır. Yönetimi ve komutanlığı esnasında azim ve çalışkanlığı ile ön plana çıkan devlet adamlarını, teşvik etmiş ve ödüllendirmiştir.⁵⁷ Cevad Paşa Sultan II. Abdülhamid'in kendi yetiştirdiği ve en sevdiği sadrazamlarından birisidir.⁵⁸

İlk hanımı Giritli olan Ahmed Cevad Paşa iki kez evlilik yapmıştır. İkinci eşi Nimet Hanım ile olan evliliğinden Fehime isimli bir kızı dünyaya gelmiştir.

Ahmed Cevad Paşa, 30 yıla yakın memuriyeti süresince farklı görevlerde bulunmuştur. Ahmed Cevad Paşa'nın, öne çıkan askerî ve diplomat kimliğinin yanında yazar ve tarihçiliği de önemlidir. Ahmed Cevad Paşa, genel mahiyette askerî tarih ve Osmanlı askerî tarihi üzerine eserler kaleme almıştır. Ma'ûmâtü'l-kâfiye fî Memâliki'l-Osmâniyye adlı ilk eseri askerî liselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Devlet adamı, asker ve diplomat olarak görev yapan, Cevad Paşa, kitaplar yazarak ve dergi çıkararak ülkesinin kültürüne katkıda bulunmuştur. Ahmed Cevad Paşa'nın yazdığı Târih-i Askerî-i Osmânî adlı eseri halen askerî tarih araştırmaları için önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

⁵² Çoban, 12.

⁵³ Mercan, 116.

⁵⁴ A.g.t., 117.

⁵⁵ Budak, 8.

⁵⁶ Çoban, 12.

⁵⁷ İbrahim Alaattin Gövsa, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, (İstanbul: Yedigün Neşriyat, 1946), 84-85; Karal, 298; Gökbilgin, 112; Özcan, 430.

⁵⁸ Ayşe Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid*, (İstanbul: Timaş Yayınları), 37.

ALDIĞI MADALYALAR VE NİŞANLAR

- 1877 Dördüncü Rütbe Mecîdî Nişanı,
1877 Dördüncü Rütbe Osmanî Nişanı,
1878 Üçüncü Rütbe Mecîdî Nişanı,
1882 Üçüncü Rütbe Osmanî ve İkinci Rütbe Saint-An Nişanı,
1884 İkinci Rütbe Osmanî Nişanı,
1888 Birinci Rütbe Mecîdî Nişanı,
5 Ekim 1891 de Murassa Nişan-ı Ali Osmanî,
5 Nisan 1892 de Murassa Mecîdî Nişanı,
25 Temmuz 1892 de Murassa Mecîdî Nişanı,
30 Ocak 1893 de Sanayi Nefise Madalyası,
18 Nisan 1893 de İmtiyaz Nişanı,
30 Ağustos 1892 Sırbistan Kralı tarafından Kılıçlı Takova Nişanı,
29 Ocak 1893 de Ankarojmen Obyen adlı hayır cemiyetinden İftihar Madalyası,
9 Nisan 1893 de Papa tarafından Pi Nof Nişanı,
28 Nisan 1893 de Alman İmparatoru tarafından Agl Roj Gran Kordonu,
10 Temmuz 1893 Fransa devleti tarafından Legion d'Honneur Nişanı'nın Gran Kordonu,
5 Eylül 1893 de Karadağ Prensi Obut matbaasının dört yüzüncü senesinden dolayı bir madalya,
12 Ekim 1893 de İran Şahı tarafından Şîr-û Hurşit Nişanı.
16 Temmuz 1894'te İspanya Hükümeti tarafından birinci rütbeden Truda Nişanı.
20 Ocak 1895 de Belçika devleti tarafından Leopold Nişanı verilmiştir.⁵⁹

ESERLERİ

Ahmed Cevad Paşa Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca ve İtalyanca bilmektedir. Asker, diplomat ve devlet adamı olarak oldukça hareketli geçen hayatı boyunca yazar olarak başta askeri tarih ve genel Osmanlı tarihi konuları olmak üzere pek çok eser kaleme almıştır. Cevad Paşa sahip olduğu zengin kütüphanesini dolaplarıyla birlikte İstanbul Arkeoloji Müzesine bağışlamıştır.⁶⁰

⁵⁹ Mercan, 114-115.

⁶⁰ Baysun, 490; Özcan, 430; Tahir, 43; Gövsa, 84-85; Ahmed Cevad Paşa, *Târîh-i Askerî-i Osmânî Kitab-ı Sani*, <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TY/nekty04178.pdf>, (erişim 25.04.2022); *Târîh-i Askerî-i Osmânî I*, 34-35.

1. Târîh-i Askerî-i Osmânî: Ahmed Cevad Paşa, bu eserini hazırlarken 48’i Türkçe ve 45’i Fransızca olmak üzere toplam 93 eserden yararlanmıştır. Türkçe kaynakların arasında vakanüvislerin yazdıkları büyük bir yer teşkil etmektedir. On cilt içinde yirmi kitap halinde tasarladığı, beş kitap halinde üç cildini yazabildiği eserin I. cildinde (İstanbul 1297 /1299/1881) Yeniçeri Ocağı hakkında bilgiler vermekte ve kuruluş yapısı, teşkilatlanması, yeniçerilerin farklı dönemlerdeki mevcutları, kışlaları, ulûfeleri, kıyafetleri, silâhları, âdetleri, isyanları ve ocağın kaldırılması ile bu ocağa asker yetiştiren Acemi Ocağı’nın teşkilâtından bahsetmektedir. Eser, ilk cildin yayımlandığı sene, yeniçerilere ait kıyafet ve silâhlara yer veren albüm şeklinde bir mecmua ile birlikte G. Macrides tarafından Fransızcaya çevrilerek Paris’te de basılmıştır. Kitabın el yazması 120 sayfa halinde olan ikinci cildi Kitâb-ı Sâni, Kitâb-ı Sâlis ve Kitâb-ı Râbi olarak numaralandırılmış bölümlerden oluşmaktadır. III. Selim ve II. Mahmud dönemlerindeki ıslahatlar konu edilirken Nizam-ı Cedid, Asakir-i Mansure-i Muhammediye orduları ana konuları teşkil etmektedir. 270 sayfa el yazma olan üçüncü cildi, beşinci kitaptan oluşmaktadır ve Tanzimat sonrası orduda ıslahat çalışmaları Kırım Harbi dahil olmak üzere incelenmiştir.

2. Târîh-i Askerî Hulâsası (İstanbul 1291, 1311): Eski zamanlardan XVI. yüzyıl sonuna kadar devletlerarasındaki meşhur savaşları ve askerî düzenlemeleri içeren 131 sayfalık bir eserdir.

3. Ma’lûmâtü’l-kâfiye fî memâliki’l-Osmâniyye (İstanbul 1289):142 sayfalık, Osmanlı Devleti’nin kara ve deniz kuvvetlerine, vilâyetlerine, dağlarına, nehirlerine, halkına, ürünlerine, yollarına ve bazı devlet büyüklerine ve memurlarına ait bilgilerin yer aldığı ansiklopedik bir eserdir. Sultan Abdülaziz zamanında askerî liselerde ders kitabı olarak okutulmuştur.

4. Fabre, Sema yahut kozmografya: Yeryüzünün ölçülmesi, aya seyahat, yeryüzünün aydan görünüşü gibi konular içeren çeviri bir eserdir.

5. Tarih-i Osmânî: Eser, *Yadigâr* dergisinde yayımlanan yazıların kitap haline getirilmiş şeklidir. Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan Niğbolu Savaşı’na kadar geçen olayları anlatır. Ahmed Cevad Bey, eseri kaleme almasının birinci sebebi olarak, her kavmin ilk önce mensup olduğu devlet ve milletin tarihini bilmesinin mühim işlerden olduğunu kabul ederek eseri yazdığını belirtmiştir.

6. Mısır Mesâlihine Dair İrâdât-ı Seniyye: Mısır işlerine dair 1839-1894 arasında çıkmış irâde-i seniyyeler.

7. Mecmu’âtu’s-Sanâyi: Kimyanın sanayiye uygulanması ile ilgili yazma eser 98 varaktır.

8. Yadigâr: İlk sayısı Ekim/Kasım 1879’da neşredilen, 15 günde bir çıkan Yadigâr dergisinde yayımlanmış yazıların bir araya getirildiği eserdir. Dergideki tarih ile ilgili yazıları Ahmed Cevad Bey kaleme almıştır. Cevad Bey’in, bu yazıları iki başlıkta toplanmaktadır. Osmanlı tarihi ile ilgili olan birinci yazıları “Osmanlılar” başlığı etrafında toplanırken Yunan ve Roma döneminden başlayan askeri tarihle ilgili olan ikinci yazıları “Tarih-i Askerî” başlığı altında toplanmaktadır.⁶¹ Dergide çıkan yazıların bir kısmının da editörlüğünü yaparak kitaplaştırmıştır. Bu eserlerin başlıcaları; Sema Namında Olan Kozmografya; Kimyanın Sanayi’e Tatbiki; Arz; Rusya ve Devlet-i Aliyye’nin 44–45

⁶¹ Özcan; 430, Mercan; 125-133.

Seferî; Haritalı ve Musaver Târîh-i Osmanî; 1700 Senesine Kadar Olan Vuku'at-ı Askerîye Hülasası; Telefon ve Fotoğraf, Riyaziyenin Mebahis-i Dakikası ve Kirli Çıkmış Ham Hikâye.

Ahmed Cevad Paşa ayrıca 13 Mayıs 1881 günkü 44 sayılı *Cerîde-i Askerîye*'de yazmaya başladığı yazıları aralıklarla 2 Mart 1882 gününe kadar devam ettirmiştir. Bu dergideki yayınları “Bend-i Askerlik” ve “Osmanlılarda Askerlik” başlıkları altında yayınlamıştır.

ASKERÎ TARİHÇİLİĞİ

Ahmed Cevad Paşa'nın askerî, diplomatik ve devlet adamlığı görevlerinin yanında hazırladığı eserler ile araştırmacıları, okuyucuları ve toplumu desteklemeye devam etmektedir. Bu eserler içinde yukarıda sıralamaya çalıştığımız kimya sanayisinden, uzaya pek çok farklı alanda çalışmaları mevcuttur.

Burada yazarın askerî tarihçiliği ile ilgili en önemli eseri olan *Târîh-i Askerî-i Osmânî* isimli eseri esas alınarak askerî tarihi yaklaşımı değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Yukarıda eserler bölümünde *Târîh-i Askerî-i Osmânî* ile ilgili genel bilgilere yer verilmiş olmakla birlikte yazar kitabın mukaddimesinde amacını Osmanlı askerî tarihindeki genel resmi görebilmek maksadı ile Osmanlı'nın tarih boyunca başardıklarına layık bir eser meydana getirmek olduğunu net bir şekilde ifade etmektedir. Tarihin geçmiş hatalardan ders alınarak tekrarlanmasını önlemek için okunması gerektiğine inanarak böylesine hacimli bir eser ortaya çıkarmak üzere yola çıkmıştır. Bu da yazarın pek çok asker kökenli askerî tarih yazarında görülen faydacılık yaklaşımının tezahürüdür.

İleri düzeyde Fransızca bilen Ahmed Cevad Paşa, amacını gerçekleştirmek için yerli kaynaklara ilave olarak pek çok yabancı eserden istifade etmiş, ayrıca birincil kaynaklara da ulaşarak doğruya varmak için büyük bir çaba sarf etmiştir. Elbise ve silahları tanıtıcı resimleri, mevcut resimler üzerinden transfer etmek yerine doğrudan çizdirmesi, ayrıca silahlar için müzedeki silahlardan istifade etmesi özellikle askerî tarih yazımında önemli hususlar arasında yer almaktadır. Çalışmanın oluşturulmasındaki aşamaları safhalandırarak yöntem üzerinde detaylı bilgiler vermiştir. Yeniçerilerin tarihini yazarken eldeki kaynakların yeniçerilerle birlikte yok olduğunu açıklamasında sınırlamaları da son derece samimi bir şekilde ifade etmiştir.

Yazar bir konu hakkında farklı kaynaklarda yer alan çelişkili ifadeleri çalışmasında okuyucularıyla paylaşırken, son safhasında kendi askerî tecrübeleri ile karşılaştırma yaparak nakilcilikten uzak, sorgulayan, eleştiren ve karşılaştırmalı bir tarih yaklaşımı sergilemiştir.

Askerî tarih çalışmalarının umulan faydayı sağlaması maksadı ile konuların derinliğine, genişliğine ve en önemlisi bir bağlam içerisinde ele alınması gerekmektedir⁶². Cevad Paşa, askerî tarih metodolojisine uygun olarak çalışmasını derinliğine ve genişliğine yaptığını gözlemlemek mümkündür. Öyle ki dönemin askerlerinin ve ordunun yapısını doğrudan ilgilendiren paranın değerindeki düşüşün yeniçerilere ve dolayısıyla orduya etkisini uzun uzun ele almaktadır. Benzer

⁶² Michael Howard, “The Use and Abuse of Military History”, *Journal of the Royal United Services Institution* 107 (1962), 4-10; Oğuz Turan, Güney Belendir, *Harp Tarihi Ders Notları Birinci Kitap*, (Ankara: Harp Okulu Basımevi, 1983), 11; John F. Votaw, “An Approach to the Study of Military History”, *A Guide to the Study and Use of Military History*, 42.

şekilde elbiseleri, giyim-kuşamı, kışlaları ve tayın durumunu da detaylı ele alarak bugün bizim lojistik olarak ifade ettiğimiz hususların okurlara aktarılmasını sağlamaktadır.

Diğer taraftan yeniçerilere bir cilt ayırarak konuyu derinlemesine ele almış ve sayılarından, maaşlarına kadar, yeniçerilerle ilgili mevzuattan-kurumun kaldırılışına kadar geçen süreyi derinlemesine ele alarak açık bir nokta kalmamasına gayret göstermiştir. Bu çerçevede yeniçeriliğin güçlü ve zayıf noktaları, harekata etkileri, sosyal ve toplumsal hayatla bağlantıları gibi politik-askeri değerlendirmelerde ele alınabilecek genişlikte önemli bilgiler aktarılmıştır.

Ancak yazarın Nizam-ı Cedid, Asakir-i Mansure-i Muhammediye gibi yeni ordu konusunda yetiştirdiği ortamın etkisinde kalarak taraflı olduğu, özellikle bu ordunun faaliyetlerini olumlu yönde öne çıkaracak anlatımlarda bulunduğu, olumsuz yönlerini ise ifade etmekte isteksiz kaldığı gözlenmektedir.

Yeniçerilerin kuruluş dönemi ile Hacı Bektâş-ı Velî'nin yaşamış olduğu dönem çakışmamasına rağmen bu konudaki rivayeti olduğu gibi aktarması, yeterince sorgulama yapmadan, duygusal olarak ele aldığı şeklinde ifade edilebilir. Diğer bir bakış açısıyla hikâyeci tarih anlatımı ile eserin zenginleştirilmesi çabası olarak da değerlendirilebilir.

Askerî tarih, yapısı itibarıyla önce genel tarih içinde tarih, daha sonra özel tarih olarak askerliktir. Bu kapsamda hiçbir zaman tam olarak bulamayacağı doğruyu sebep- sonuç ilişkisi bağlamında arama peşinde koşan araştırmacının elde ettiği verilerin; tarih bilimi çerçevesinde muhakeme yeteneği gelişen askerler tarafından, askeri eleştirmen olarak teknik analizlerinin ortaya koyulması gerekmektedir.

19. Yüzyıl başlarında teorisyen Jomini'nin nakilci, muharebeleri ve savaşları harp prensipleri çerçevesinde inceleyen ve politik-askeri durum değerlendirmesi çerçevesinde inceleyen üç askeri tarih yaklaşımı içinde Ahmed Cevad Paşa'nın askeri tarih yaklaşımının bu teorik tanımlarının hiçbirisine tam olarak uymadığını söyleyebiliriz. Nakilci yaklaşımda bir vakanüvis gibi olayları dakikası dakikasına aktarmayan Ahmed Cevad Paşa, Kırım Harbi'ni incelerken de bir asker olarak harp prensipleri çerçevesinde muharebelerin değerlendirmesini ve analizini yapmamıştır.

93 Osmanlı-Rus Harbi'ne fiilen katılarak pek çok yararlılıklar gösteren Ahmed Cevad Paşa Osmanlı Ordusu'nun ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sıkıntıları bir taraftan gözlemlerken diğer taraftan eserlerini hazırlarken bu sorunları birebir yaşamaktadır. Özellikle *Târih-i Askerî-i Osmânî*'de, Osmanlı'nın klasik dönemine karşı bir özlem ve yeniden canlandırma duygusunu okuyucuya yansıtmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerini ele alırken de sürekli olarak Osmanlı'nın klasik dönemi ile kıyaslama içinde olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle değerlendirmelerinde bir kısım duygusallığın olduğunu ifade etmek abartılı olmayacaktır.

SONUÇ

Her ne kadar sistematikleşmesi son iki yüz yıla yayılmış olsa da askerliğin ve savaşın tarihinin insanlık tarihi ile yaşıt olması, askeri tarih yazımının başlangıcını da insanlık tarihi kadar eskiye götürülmesine neden olur. İnsanlık savaşın olmadığı bir dünya oluşturmaya çalışmaktadır. Ancak Clausewitz'in “İnsanlık adına zaman içerisinde kılıçlarımızı körletiriz” ve “eninde sonunda birisi keskin bir kılıçla çıkar gelir ve bize haddimizi bildirir” şeklindeki tespitine katılmamak mümkün değildir. Nihayet

insanoğlu ve devletler var oldukça savaşın var olacağı varsayımı üzerinden yola çıkacak olursak askeri tarih de araştırmacıların ilgisini çekmeye devam edecektir.

Ahmed Cevad Paşa diğer pek çok asker kökenli askeri tarihi gibi askeri tarihin faydacılık yönüne önem vermiştir. Bu yaklaşımının yazılarında açıkça görmek mümkündür. Yazar askeri tarih anlatımında nakilci bir yaklaşımı tercih etmemiştir. Özellikle incelediğimiz yayınlarında büyük oranda Osmanlı askeri kurumlarının mevzuattan başlayarak bütün yapı taşlarını incelemiştir. Askeri kurumların toplumla olan sosyolojik, psikolojik ve ekonomik entegrasyonunu da okuyucu ile paylaşmıştır. Bu bağlamda yazarın politik-askeri analizlerle geniş ve kapsayıcı bir askeri tarih nosyonuna sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Yazarın çalışmalarında müzelerden ve envanterdeki silahlardan doğrudan doğruya istifade etmesi ve bunu yayınlarına özel olarak çizdirerek eklemesi konunun anlaşılması ve okuyucuya aktarılması açısından son derece önemli bir husustur.

Diğer taraftan harektların ele alındığı bölümlerde ise bir tarihi olarak olayları mümkün olduğu kadar doğrulukla ifade etmeye çalışırken, bir asker olarak harp prensipleri çerçevesinde analiz etmekten ve bir askeri eleştirmen olarak teknik analizden uzak değerlendirmelerde bulunduğunu da dile getirmekte fayda vardır.

Yabancı dile olan hakimiyeti sayesinde yabancı kaynaklara erişimi ve bu kaynaklardan istifade etmesi yazılarında karşılaştırmalı ve eleştirel bir bakış açısına sahip olarak yayınlarının Osmanlı Askeri Tarih alışmaları arasında ön plana çıkmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte Avrupalı askeri tarihçilerin 1800 yılların ilk çeyreğinde başlattıkları askeri tarih yazım metodolojisine yazarın eserlerinde rastlamak çok mümkün değildir.

KAYNAKÇA

- Ahmed Cevad Paşa, *Târih-i Askerî-i Osmânî Kitab-ı Sani*, <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TY/nekty04178.pdf>, (erişim 25.04.2022)
- Ahmed Cevad Paşa, *Târih-i Askerî-i Osmânî I, II, III*, Hazırlayanlar: Fatih Akyüz, Fatih Tetik, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi yayınları, 2021.
- II. Abdülhâmid Han, *Devlet ve Memleket Görüşlerim*, Haz. A. Alâeddin Çetin ve Ramazan Yıldız, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 1976.
- BABİNGER, Franz, *Osmanlı Tarih Yazırları ve Eserleri*, Çev. Çoşkun Üçok, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1982.
- BAYSUN, Cavid, “Djâwad Paşa, Ahmad”, *The Encyclopaedia of Islam II*, E.J. Brill, Leiden, 1991, s. 489-490.
- BUDAK, Nur, *Ahmed Cevad Paşa'nın Târih-i Askerî-i Osmânî (Kitâb-ı Evvel) Adlı Kitabının Transkripsiyonlu Metni*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, 2016.
- CLARKE, Jeffrey J., “World Military History, 1786-1945”, *A Guide to the Study and Use of Military History, A Guide to the Study and Use of Military History*, Ed. John E. Jessup, Jr. & Robert W. Coakley, Washington D.C.: Center of Military History United States Army, 117-150.
- ÇOBAN, Ahmet Hilmi, *Ahmed Cevad Paşa'nın Târih-i Askerî-i Osmânî (Kitâb-ı Râbi) Adlı Eserinin Transkripsiyonlu Metni*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2009.
- GRIESS, Thomas E., “A Perspective on Military History”, *A Guide to the Study and Use of Military History*, Ed. John E. Jessup, Jr. & Robert W. Coakley, Washington D.C.: Center of Military History United States Army, 1988, 25-40.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “Cevad Paşa”, *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi III*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1977, 111-113.
- GÖVSA, İbrahim Alaattin, *Türk Meşurları Ansiklopedisi*, İstanbul: Yedigün Neşriyatı, 1946.
- HOWARD, Michael, “The Use and Abuse of Military History”, *Journal of the Royal United Services Institution 107(1962)*, 4-10.
- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Sadrazamlar III*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982.
- KARACA, Ali, *Anadolu İslahatı ve Ahmed Şakir Paşa, (1833-1899)*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi VIII. Cilt (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907))*, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- MATLFF, Maurice, “The Nature of History”, *A Guide to the Study and Use of Military History*, Ed. John E. Jessup, Jr. & Robert W. Coakley, Washington D.C.: Center of Military History United States Army, 1988, s. 3-24.
- Mehmet Süreyya, *Sicil-i Osmani I, VI*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

- MERCAN, Mehmet; *Sadrıazam Ahmed Cevad Paşa*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- OSMANOĞLU, Ayşe, *Babam Abdülhamid*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Cevad Paşa”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt. VII, İstanbul: 1993.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt. II. İstanbul: 1993.
- _____, *Sicill-i Osmanî Zeyli, Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi*, Cilt. V. Ankara: 1948.
- ŞEKER, Mustafa Emre, *Ahmed Cevad Paşa'nın Târîh-i Askerî-i Osmanî İsimli Yazma Eserinin Işığında Nizâm-ı Cedîd Dönemi ve Askerî Reformlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2019.
- TÂHİR, Bursalı Mehmed, *Osmanlı Müellifleri*, 3. Cilt, İstanbul: Meral Yayınevi, 1975.
- TURAN, Oğuz-Güney Belendir, *Harp Tarihi Ders Notları Birinci Kitap*, Ankara: Harp Okulu Basımevi, 1983.
- Tüccarzade İbrahim Hilmi, *Balkan Harbinde Neden Münbezîm Olduk?*, İstanbul: Kütüphane-i İslam ve Askeri, 1329
- VOTAW, John F., “An Approach to the Study of Military History”, *A Guide to the Study and Use of Military History*, Ed. John E. Jessup, Jr. & Robert W. Coakley, Washington D.C.: Center of Military History United States Army, 1988, 41-56.

Resim-1: Müşir rütbeli yaveran: Sadrazam Cevad Paşa kulları bin Mustafa Asım: Yaver-İ Ekrem Hazret-i Hilafet penahileri.⁶³

⁶³Abdullah Biraderler, 1893, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/91041---0001.jpg> (erişim 05.04.2022)